

УДК 371.134/135:78

Вікторія Григор'єва,
м. Бердянськ

СПЕЦИФІКА СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті висвітлено специфіку становлення суб'єктності майбутніх учителів музичного мистецтва у вищому навчальному закладі. Проаналізовано категорію «суб'єктність» в основних концепціях вітчизняної і зарубіжної психології та педагогіки. Визначено період навчання у вищому навчальному закладі як сензитивний щодо професійного становлення особистості майбутнього фахівця. Розкрито основні суб'єктивні властивості особистості педагога-музиканта та

© В. Григор'єва, 2015

ієрархію мотивів становлення майбутнього вчителя музики. Зосереджена увага на аналізі самостійності як важливої характеристики суб'єктності студента.

Ключові слова: *суб'єктність, майбутні вчителі музичного мистецтва, діяльність, особистісний зміст, саморозвиток, унікальність, самостійність.*

Постановка проблеми. Освіта XXI ст. розвивається на засадах гуманізації, а, отже, підготовка майбутнього фахівця вимагає формування особистості, що володіє широким спектром цінностей: загальнолюдських, духовних, матеріальних, професійних тощо. Основна мета сучасної освіти, сформульована у Національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Законі України «Про освіту», передбачає розвиток людини як суб'єкта діяльності. Сформувати цю властивість в учнів здатен педагог, який сам наділений суб'єктністю. Суб'єктність педагога як професійна якість, що забезпечує можливість виконання професійної діяльності на високому рівні, є об'єктом державної політики, яка виражає соціальне замовлення на підготовку сучасного конкурентоспроможного вчителя, що активно сприяє реалізації освітніх проектів національного масштабу. Ця ідея знаходить висвітлення й у проекті «Концепції гуманітарного розвитку України до 2020», зміст якої полягає у створенні сучасної школи, здатної розкрити особистість учня, його суб'єктний потенціал.

Проблема становлення суб'єктності студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва обумовлена орієнтацією сучасної музично-педагогічної освіти на підготовку фахівця як активного суб'єкта власної професійної музично-педагогічної діяльності, здатного свідомо, відповідально та творчо вирішувати різноманітні проблеми сучасного суспільства. Здатність майбутніх учителів музики самостійно приймати рішення в нестандартних ситуаціях, вносити корективи в музично-педагогічну діяльність, постійно самовдосконалюватися, усвідомлювати особисту відповідальність за результати музично-педагогічної діяльності, креативність, активність, успішність в оволодінні професією багато в чому залежать від рівня сформованості суб'єктності студентів-музикантів.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «суб'єктність» розглядається з позицій основних концепцій вітчизняної психології та педагогіки, у яких людина осмислюється як суб'єкт діяльності. Загальною тенденцією, що простежується у працях вітчизняних дослідників, є уявлення про те, що саме особистість є носієм специфічних властивостей суб'єкта. Суб'єктність виникає на певному рівні розвитку особистості і представляє собою її нову системну якість, що визначає специфіку життєдіяльності людини. Ідея суб'єктності особистості представлена в роботах Б. Ананьєва, О. Асмолова, Б. Братуся, А. Брушлинського, В. Петровського, С. Рубінштейна, В. Слободчикова В. Татенко та ін. Суб'єктність педагога вивчали Л. Абдаліна, І. Бережна, О. Волкова, Т. Махрачева, Т. Смолева та ін. Психологічні особливості студентської молоді досліджували В. Моргун, О. Петелін, Д. Фельдштейн та ін. Однак процес становлення суб'єктності в майбутніх учителів музичного мистецтва не знайшла належного відображення в педагогічній науці, що й складає предмет нашого дослідження.

Мета статті – аналіз теоретико-методологічних засад процесу розвитку суб'єктності студентів вищих педагогічних закладів, які навчаються за напрямом підготовки «Музичне мистецтво».

Виклад основного матеріалу. С. Рубінштейн вказує, що суб'єктність виявляється не стільки в пізнавальному й діяльнісному ставленні до світу, скільки у ставленні до інших людей. Особистісні властивості відображають позицію людини в суспільстві й ступінь залучення його до світу людської культури. Вихід особистості з рівня «Я-суспільство» на рівень «Я – Ти», відкриття іншого як особистості, здатність будувати відносини з іншим припускає якісно новий рівень розвитку людини як особистості, а саме – його суб'єктності [4].

Б. Ананьєв аналізує суб'єктні властивості стосовно зовнішнього світу, хоча й припускає зміни людиною самої себе в ході її практичної діяльності, але, ймовірно, з метою посилення спрямованого впливу на зовнішній світ, ніж задля зміни себе під впливом цього світу [2, с. 247].

У дослідженнях А. Асмолова суб'єктність розглядається як одна із системних характеристик діяльності, що розкриває внутрішній план останньої. Вищою формою суб'єктності вчений вважає особистісний зміст, що надається подіям і діям. Якщо людина ставиться до себе як до суб'єкта власної професійної діяльності, то виконання цієї діяльності набуває характеру вирішення завдання й переноситься на особистісний смисл.

Розглядаючи проблему суб'єкта психічної активності, В. Татенко визначає основні мотиваційно-операційні механізми суб'єктності: цілепокладання власного розвитку і себе як регулятора цього процесу; вибір, знаходження, продукування психологічних засобів для досягнення поставленої мети; виконання ухвалених рішень; оцінка результатів і аналіз причин досягнутого ступеня успішності; нагромадження індивідуального досвіду, фіксація результатів і способів розвитку власної психіки й суб'єктних якостей [2]. При цьому, незважаючи на можливі порушення в розвитку даних механізмів, здатність до самосвідомості й саморозвитку залишається показниками суб'єктності.

У теорії самопричинності особистості В. Петровського обумовленою характеристикою особистості є суб'єктність – причинність індивіда у його відношенні зі світом. «Бути особистістю, – зауважує учений, – означає бути суб'єктом власної життєдіяльності, будувати свої контакти зі світом... Бути особистістю – означає бути суб'єктом предметної діяльності... Бути особистістю – це бути суб'єктом спілкування... Нарешті, бути особистістю – означає бути суб'єктом діяльності самосвідомості» [1, с. 8-11].

Завдання педагогічного дослідження суб'єктності полягають не в констатувальному описі наявного буття людини та особливостей прояву нею суб'єктних якостей. Воно припускає оцінку реального буття особистості з позицій ідеальних уявлень про неї, тобто ціннісних відносин, аксіологічного імперативу. Конструктивна оцінка невідповідності реального стану буття ідеальному уявленню про неї (реального та ідеального образів «Я») утворює протиріччя, що є рушійною силою становлення суб'єктності. Це один із провідних варіантів розуміння суб'єктності не як даності

певного тимчасового етапу життя людини, а як динамічного, процесуального утворення, що має свої причини й наслідки.

Особливе місце у психолого-педагогічних дослідженнях посідає питання суб'єктності педагога. Педагог як суб'єкт здатний перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення, оцінювати способи діяльності, передбачати результати, вносити нововведення. Суб'єктність педагога обумовлює його самоосвіту, саморозвиток і креативність.

У дослідженнях Л. Абдаліної, І. Бережної суб'єктність педагога розуміється як активність, спрямована на самопізнання, самовизначення, саморозвиток. Найважливішою характеристикою суб'єктності вони вважають її процесуальність, нескінченність і відкритість, що підкреслює динамічний характер професіоналізму. Суб'єктність як вищий рівень розвитку особистості сприяє здійсненню природного стану людського потенціалу – можливості реалізації [5].

Специфіка суб'єктності педагога, на думку О. Волкової [4], полягає в тому, що вчитель ставиться не тільки до себе як до суб'єкта власної діяльності, але й до учнів як до суб'єктів їх власної діяльності. Учена пропонує структуру суб'єктності педагога, що утворюють такі компоненти: свідомо творча активність, здатність до рефлексії, усвідомлення власної унікальності, розуміння й прийняття іншого.

Провідним мотивом розвитку суб'єктності педагога, на думку Т. Махрачевої, є мотив самоствердження у професійних відносинах. Усвідомлення значущості педагогічної професії пов'язане з освоєнням змісту педагогічної діяльності як сфери, у якій особистість може повністю самореалізуватися; потреба в продуктивній педагогічній діяльності, у результаті якої розвивається суб'єктність студентів, виступає як потреба в самореалізації.

Т. Смолева вважає, що суб'єктна позиція сучасного педагога виявляється в таких аспектах: світоглядному (ставленні до людини, до світу в цілому); дидактичному (знання різноманітних концепцій навчання і виховання); методичному (уміння вибирати ефективні технологічні прийоми навчання та виховання); дослід-

ницькому (володіння навичками дослідно-експериментальної діяльності) [6].

Період навчання у вищому навчальному закладі розглядається в контексті підготовки майбутніх фахівців як період професійного становлення. Це індивідуалізоване становлення професійно значущих якостей і здібностей, професійних знань і вмінь, активне якісне перетворення студентом свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового способу життєдіяльності – творчої самореалізації в освітній і професійній діяльності. Джерелом професійного становлення студента університету є протиріччя між досягнутим рівнем його актуального розвитку як суб'єкта власної освітньої й професійної діяльності та вимогами, пропонованими не тільки освітнім простором університету, але й образом «Я – майбутній професіонал», представленим у свідомості студента. Тому професійне становлення студента університету має власну освітню траєкторію, що включає траєкторію особистісного зростання. Професійне становлення студента університету є одним із моментів становлення його суб'єктності.

Теоретичною підставою для вивчення студентства в багатьох дослідженнях виступає концепція Д. Фельдштейна про розвиток особистості зростаючої людини в контексті соціалізації, яку він пов'язує з домінуванням діяльності із засвоєння норм взаємовідносин між людьми та формуванням їх ціннісних орієнтацій [7]. У цьому віці можна простежити розвиток самореалізації студента у зв'язку з його професійною самовизначеністю.

Г. Мухаметзянова вважає, що розвиток суб'єкта в студентський період визначається зміною основних видів діяльності, насамперед загальноосвітньої на освітньо-професійну [4]. Суб'єктність визначається співвідношенням компонентів соціальної активності, бо саме в цей період відбувається розвиток студента як суб'єкта пізнання, спілкування і праці. Ускладнення структури суб'єкта діяльності обумовлено обставинами сучасного суспільства, що висуває перед дорослою людиною завдання безперервного вдосконалення своїх знань і основ професійної майстерності, розширення сфери спілкування. У період ранньої дорослості будується власний спосіб життя, відбувається

засвоєння професійних ролей, включення в усі види соціальної активності. Студентство розглядається як соціально-вікова категорія, що, відповідно до періодизації Б. Ананьєва [2], належить до другої стадії юності, а за Д. Фельдштейном – пізнього періоду юності [7].

Самореалізація студентів-музикантів характеризується можливістю успіху в музичній і педагогічній творчості, знаходженням стрижня у професійній діяльності й активній життєвій позиції. Емоційне й мотиваційно-ціннісне ставлення до себе визначає поведінковий аспект професійної самосвідомості педагога. Основним механізмом цієї підструктури є задоволеність майбутнього вчителя музики своєю професійною діяльністю, де під задоволеністю розуміється співвідношення мотиваційної сфери особистості педагога і можливості успіху діяльності з реалізації провідних мотивів [4].

У студентському середовищі різні мотиви пояснюють поведінку. За О. Петеліним, ієрархія мотивів становлення майбутнього вчителя музики включає чотири складові:

1. Потреба в отриманні професії вчителя музики – психологічний стан, що супроводжується спрямованою активністю та створює передумову до навчальної музично-педагогічної діяльності, але не визначає її характеру (потреба в нових враженнях, потреба в оволодінні музично-професійними знаннями та вміннями тощо).

2. Потреба в музично-естетичному осягненні навколишнього світу, що розгортається в активній творчій музично-педагогічній діяльності особистості.

3. Значущість обраної професії для себе (суб'єктивна) і для інших (об'єктивна) дає підстави для появи нових мотивів у навчальній музично-педагогічній роботі:

– пізнавальні мотиви – спрямованість на роботу з досліджуваними музично-педагогічними та іншими об'єктами;

– соціальні мотиви – спрямованість на взаємодію з педагогом, студентами, соціальним середовищем, а також на результат і схвалення навчання, соціальний успіх;

– технологічні мотиви – спрямованість на надбання ефективних способів, методів, технологій пізнання музично-педагогічних об'єктів.

4. Потреба у професійній і особистісній самостійності зростає й домінує у процесі задоволення нижчих потреб. Вона проявляється у спрямованості музично-педагогічної діяльності на вивчення та подолання педагогічної музичної та життєвої реальності [4].

Вирішальне значення у студентський період має емансипація як перехід від залежності до незалежності, що демонструється студентами через прагнення до самостійності. Самостійність є важливою характеристикою суб'єктності студента. С. Рубінштейн характеризує самостійність як «свідому вмотивованість дій та їх обґрунтованість, несхильність до чужих впливів, здатність людини передбачати власне об'єктивні підстави для того, щоб діяти так, а не інакше» [7].

Дане визначення найбільшою мірою відображає сутність самостійності як однієї із суб'єктних властивостей особистості. Самостійність інтегрує в собі як активні, діяльнісні (активність, ініціативність, саморух), так і гносеологічні, споглядальні (свідомість, рефлексивність, теоретичне мислення) характеристики суб'єктності. Самостійність студентів-музикантів проявляється у творчій активності (концертна музично-виконавська діяльність, створення творчих колективів), в умінні добирати раціональні методи дослідницької діяльності (контролювати хід і результати її виконання), в умінні ставити й вирішувати завдання творчо-аналітичного сприйняття музичного твору.

Можна визначити такі рівні розвитку самостійності студентів-музикантів:

1) дезінтегрована самостійність. Студенти, маючи окремі навички, формування яких передбачається навчальною програмою, не здатні застосовувати їх у межах навчального процесу.

2) сугестивна самостійність. Застосування студентами засвоєних виконавських навичок механічно підпорядковане цілям навчального процесу.

3) інтегрована самостійність. Студенти активно застосовують власні виконавські навички, що формуються. При цьому саме їх формування усвідомлюється ними як самоцінна мета [4].

Визначають також зовнішні й внутрішні ознаки самостійності студентів-музикантів. До зовнішніх ознак належать: планування концертної діяльності, розучування музичних творів без особистої участі викладача, систематичний самоконтроль за ходом і результатом роботи, її наступне коректування й удосконалення. Внутрішню сторону самостійності становлять потребо-во-мотиваційна сфера, розумові, фізичні й морально-вольові зусилля студентів, спрямовані на досягнення цілей без сторонньої допомоги. Розрізняється самостійність у процесі відтворювальної діяльності, що функціонально є первинною формою самостійності, і творча самостійність, вищим рівнем якої є самостійна постановка та вирішення проблем [4].

Загальна мета музично-педагогічної освіти полягає у створенні в майбутнього педагога уявлення про особистісний і музично-педагогічний досвід, який він повинен набути у студентський період, щоб відбулася його «особистісна адаптація» у майбутній професійній діяльності [4]. Можна виділити такі цілі студентів – майбутніх учителів музики: 1) готовність до професійної музично-педагогічної діяльності; 2) становлення суб'єктної позиції вчителя в системі професійної підготовки; 3) визначення траєкторії життєдіяльності й самоактуалізації.

Суб'єктність студентів виникає на певному рівні розвитку цільових орієнтирів і представляє системну якість, що детермінує специфіку зовнішньої поведінки суб'єкта освітньої діяльності. У результаті внутрішніх кількісних змін у суб'єкта виникає нова здатність – усвідомлено здійснювати зміни в навколишній дійсності та усередині самого себе.

У студентському віці яскраво проявляється прагнення до професійно-особистісного саморозвитку. Саморозвиток особистості студента-музиканта – це результат соціально організованого освітнього процесу в системі взаємин «студент – викладач – студент», у якій студент розвивається під впливом енергії суб'єктності. Від ступеня суб'єктного цілеспрямованого включення студента у процес «події» з іншими особистостями

залежить стійкість його суб'єктності. У студентському віці суб'єктність будується на основі розширення можливостей освітньої й педагогічної діяльності.

Висновки. У цілому суб'єктність студента-музиканта розглядається як якість особистості, що виражається в здатності перетворювати навколишній світ і самого себе, у здатності до самореалізації в освітньому середовищі, творчій активності в різних проявах музично-педагогічної діяльності. Рівень суб'єктності студентів-музикантів у вищому навчальному закладі проявляється: у спрямованості знань і вмінь у русло практичної діяльності; в осмисленні суб'єктних результатів і дій; у виборі мети вироблених перетворень; відборі змісту й засобів здійснення самоорганізації. Суб'єктність у студентському віці створює оптимальні умови для досягнення вершин особистісного розвитку і закладає фундамент для прояву творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики.

Список використаної літератури

1. Абдалина Л. Профессионализм педагога: компоненты, критерии оценки / Л. Абдалина, И. Бережная // Высшее образование в России. – 2008. – №10. – С. 146-148.
2. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.
3. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / под ред. А. А. Бодалева. – М. : Изд-во «Института практич. психол.»; Воронеж : МПО «МОДЭК», 1996. – 384 с.
4. Петелин А. С. Профессионально-личностное становление учителя музыки : [монография] / А. С. Петелин. – Воронеж : ВГПУ, 2005. – 320 с.
5. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности : учебн. пособие / В. А. Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.– 509 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 683 с.
7. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
8. Смолева Т. О. Субъектная позиция педагогов в период их профессионального становления / Т. О. Смолева // Среднее профессиональное образование. – 2010. – №2. – С. 44-48.
9. Татенко В. А. Субъект психической активности: поиск новой парадигмы / В. А. Татенко // Психологический журнал. – 1995. – №3.– С. 18-21.
10. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д. И. Фельдштейн // Избр. труды. – М. : Флинта, 1999. – 672 с.

Викторія Григорьева

СПЕЦИФИКА СТАНОВЛЕНИЯ СУБЪЕКТНОСТИ СТУДЕНТОВ – БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье рассматривается специфика становления субъектности будущих учителей музыки в высшем учебном заведении. Проанализирована психолого-педагогическая литература по субъектной проблематике, которая становится приоритетным направлением в изучении механизмов личностно-профессионального развития специалистов. Отмечается, что субъектность учителя музыки оказывает определяющее влияние на развитие личности ученика. Раскрывается субъектность студента-музыканта через систему профессиональных мотивов и стремление к самостоятельности, а также определяется как качество личности, которое выражается в способности преобразовывать окружающий мир и самого себя, в способности к самореализации в образовательной среде, творческой активности в различных проявлениях музыкально-педагогической деятельности. В статье характеризуется специфика профессии учителя музыки, подчеркивается её связь с музыкальным искусством как видом художественного творчества.

Ключевые слова: субъектность, учитель музыки, деятельность, личностный смысл, саморазвитие, уникальность, самостоятельность.

Victoriya Grigoryeva

SPECIFICS OF SUBJECTIVITY FORMATION OF STUDENTS - FUTURE MUSIC TEACHERS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals the specifics of subjectivity formation of future music teachers in higher educational institutions. Psychological and pedagogical literature on subjective issues, which is becoming a priority in the study of the mechanisms of personal and professional development of specialists, is analyzed. It is noted that subjectivity of music teacher has a decisive influence on the development of pupil's personality. Subjectivity of students-musicians through a system of professional motives and the desire for independence are reveals; and it is also defined as the quality of the individual, which is reflected in the ability to transform the world and oneself, the ability to self-realization in the educational environment, creative activity in various forms of musical and pedagogical activities. The article causes the specificity of the profession of music teacher, stresses its connection with the music as a kind of art, which is inseparably connected to the music and pedagogy.

Key words: subjectivity, music teacher, activities, personal meaning, self-development, uniqueness, independence.

References

1. Abdalina, L., Berezhnaya, I. (2008) *Professionalizm pedagoga: komponentyi, kriterii otsenki* [Professionalism of teacher: components, criteria of estimation]. In: *Vyisshee obrazovanie v Rossii* [Higher education in Russia], №10, pp. 146-148 (in Russian).
2. Ananev, B. G. (1980) *Izbrannyye psihologicheskie trudy* [Select psychological works]: v 2 t., Moscow, Pedagogika, vol. 1., 232 p. (in Russian).

3. Anan'ev, B. G. (1996) *Psikhologiya i problemyi chelovekoznaniiya* [Psychology and problems of Humanity studies]; Moscow, Institut prakticheskoy psikhologii; Voronezh, MODEK, 384 p. (in Russian).
4. Petelin, A. S. (2005) *Professionalno-lichnostnoe stanovlenie uchitelya muzyki: monografiya* [Professional-personal formation of music teacher], Voronezh, VGPU, 320 p. (in Russian)
5. Petrovskiy, V. A. (1996) *Lichnost v psikhologii: paradigma sub'ektnosti* [Personality in psychology: paradigm of subjectivity], Rostov-na-Donu, Feniks, 509 p. (in Russian).
6. Rubinshteyn, S. L. (2002) *Osnovyi obshchey psikhologii* [Bases of general psychology], Sankt-Peterburg, Piter, 2002, 683 p. (in Russian)
7. Rubinshteyn, S. L. (1973) *Problemyi obshchey psikhologii* [Problems of general psychology], Moscow, Pedagogika, 424 p. (in Russian)
8. Smoleva, T. O. (2010) *Sub'ektnaya pozitsiya pedagogov v period ih professionalnogo stanovleniya* [Subject position of teachers in the period of their professional formation] In *Srednee professionalnoe obrazovanie* [Secondary professional education], №2, pp. 44-48 (in Russian).
9. Tatenko, V. A. (1995) *Sub'ekt psihicheskoy aktivnosti: poisk novoy paradigmyi* [Subject of mental activity: research of new paradigm]. In: *Psihologicheskii zhurnal* [Psychological magazine], №3, pp. 18-21 (in Russian)
10. Feldshteyn, D. I. (1999) *Psikhologiya vzrosleniya: strukturno-soderzhatelnyie harakteristiki protsessa razvitiya lichnosti* [Psychology of maturing: structural-content characteristics of process of personality development]. In: *Izbrannyye trudyi* [Select labours], Moscow, Flinta, 672 p. (in Russian)

Одержано 13.05.2015 р.